

ใบลานเรื่อง “สมันตกุฎวณฺณนา” ฉบับรดน้ำแดง
รัชกาลที่ 2: การศึกษาต้นฉบับ และทบทวนกับฉบับ
พิมพ์ของสมาคมบาลีปกรณ์ (Pāli Text Society)

The Rot Nam Daeng Copy of the Palm-Leaf
Manuscript entitled *Samantakūṭavaṇṇanā* in the Reign
of King Rama II: A Study of the Palm-Leaf Manuscript
and A Review of the Printed Edition
of the Pāli Text Society

พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์* และณัชพล ศิริสวัสดิ์**

Phramaha Kaweesak WAPEEKUNLASET and Natchapol SIRISAWAD

* นิลิตระดับดุษฎีบัณฑิต,

* ** ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* Doctoral Candidate, * ** Department of Eastern Languages, Faculty of Arts,
Chulalongkorn University, Thailand

ดาวน์โหลดบทความ

ตอบรับบทความ (Received) : 30 มิ.ย. 2565

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 5 ต.ค. 2565

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 22 ม.ค. 2566

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 31 ม.ค. 2566

DOI : 10.14456/djbs.2023.3

บทคัดย่อ

สมันตกุฎวณณาเป็นวรรณคดีบาลีที่พระเวทเทพระแต่งขึ้นในเกาะลังกา ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 มีเนื้อหาเกี่ยวกับการสรรเสริญภูเขาสมันตกุฎเป็นหลัก ต้นฉบับใบลานเรื่องนี้ในปัจจุบันเท่าที่พบในประเทศไทยมี 5 ฉบับ บทความนี้มุ่งศึกษาต้นฉบับหมายเลข 2298/ก/1-2 อันเป็นฉบับรตน้าแดง สมัยรัชกาลที่ 2 โดยศึกษาลักษณะของต้นฉบับใบลาน เครื่องหมายต่าง ๆ ตัวเขียน และการแก้ไขข้อความ และทบทวนกับฉบับพิมพ์ของสมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Society) เพื่อแสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของต้นฉบับใบลาน

ผลการศึกษาพบว่า ต้นฉบับนี้มีเอกลักษณ์ตรงที่ความงดงามของลวดลายรดน้ำบนพื้นรักแดงของปกหน้าและปกหลัง มีการแก้ไขข้อความในหลายรูปแบบ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า มีผู้นำต้นฉบับมาใช้งานหลังจากที่สร้างต้นฉบับเสร็จแล้ว ส่วนการทบทวนกับฉบับพิมพ์ของสมาคมบาลีปกรณ์พบข้อสังเกต 4 ประการ ได้แก่ (1) ต้นฉบับใบลานมีการจารรูปคำภาษาบาลีต่างจากฉบับพิมพ์ (2) ต้นฉบับใบลานช่วยสนับสนุนคำที่ควรถูกต้องให้แก่ฉบับพิมพ์ได้ในกรณีที่ฉบับพิมพ์มีข้อบกพร่องที่อาจเกิดจากกระบวนการพิมพ์ (3) ฉบับพิมพ์มีเนื้อความที่สมบูรณ์กว่าต้นฉบับใบลาน และ (4) ต้นฉบับใบลานและฉบับพิมพ์สืบสายการคัดลอกต่างสาขากัน การทบทวนต้นฉบับทั้งสองนี้แสดงให้เห็นว่า แม้ปัจจุบันจะมีคัมภีร์ทางพุทธศาสนาพิมพ์เผยแพร่เป็นจำนวนมากแล้ว แต่การศึกษาค้นคว้าต้นฉบับใบลานก็ยังเป็นสิ่งที่จำเป็นและไม่ควรถูกมองข้าม

คำสำคัญ: สมันตกุฎวณณา ภูเขาสมันตกุฎ ต้นฉบับใบลาน ฉบับรตน้าแดง รัชกาลที่ 2

Abstract

The Pāli literature entitled *Samantakūṭavaṇṇanā* was composed by Vedeha Thera in Lanka in the late 13th century, for the purpose of praising Mount Samantakuta. At present, there were 5 palm-leaf manuscripts found in Thailand. This paper focuses on the study of the manuscript no. 2298/ก/1-2, which was the Rot Nam Daeng Copy in the reign of King Rama II through the study of the characteristics of the palm-leaf manuscript, various markers, scribble script and text corrections together with the review of the printed edition of the Pāli Text Society in order to show the characteristics of the palm-leaf manuscript.

The results showed that this palm-leaf manuscript was unique because of the splendor of a red lacquered background on the front and back covers. The text has been edited in many formats, so this reflects that the palm-leaf manuscript was being used after it had been produced. The review of the printed edition of the Pāli Text Society revealed that there are 4 significant observations which are (1) the palm-leaf manuscript has a form of Pāli words which are different from the printed edition, (2) the palm-leaf manuscript helps to assume the correct wording for the printed edition in case of some defect caused by printing process, (3) the printed edition has more complete content than the palm-leaf manuscript, and (4) the transmission of both examples should be different recension. The review shows that although many Buddhist scriptures has been published at present, the study of palm-leaf manuscripts was still necessary and should not be abandoned.

Keywords: *Samantakūṭavaṇṇanā*, Mount Samantakuta, Palm-Leaf Manuscript, A Rot Nam Daeng Copy, King Rama II

1. บทนำ

สมันตกุฏวันณา (*Samantakuṭavanṇanā*) แปลว่า “การสรรเสริญ ภูเขาสมันตกุฏ” เป็นชื่อของวรรณคดีบาลีที่พระเวทเทเถระแต่งขึ้นในลังกา ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 มีเนื้อหาเริ่มด้วยเรื่องราวพุทธประวัติตั้งแต่พระ โพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงมาประสูติและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จากนั้น กล่าวถึงการที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปเกาะลังกา 3 ครั้ง โดยเฉพาะครั้งที่ 3 นั้นได้ประทับ รอยพระบาทไว้บนยอดเขาสมันตกุฏ และมีการพรรณนาความงดงามของภูเขาดังกล่าวอันเป็นที่มาของชื่อเรื่อง

ในประเทศไทย ชื่อของภูเขาสมันตกุฏปรากฏหลักฐานทางจารึกมาตั้งแต่ สมัยสุโขทัย ได้แก่ จารึกนครชุม (พ.ศ. 1900)¹ จารึกเขากบ (ราว พ.ศ. 1902-1912) จารึกเขาสุมณภู (พ.ศ. 1911) และจารึกรอยพระยุคลบาทวัดบวรฯ (พ.ศ. 1970) ซึ่งล้วนกล่าวถึงการจำลองรอยพระพุทธรูปจากภูเขาสมันตกุฏ ในลังกา² หลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าคนไทยในอดีตรู้จักภูเขาภูเขานี้ แต่กว่าที่ จะรู้ว่ามี การแต่งวรรณคดีบาลีเรื่องสมันตกุฏวันณาเพื่อสรรเสริญภูเขาภูเขานี้ นั้น เพิ่งปรากฏในสมัยอยุธยาตอนปลาย จากหลักฐานคือชื่อเรื่องและการแบ่งเนื้อหาใน ตำราไตรปิฎก³ และในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ได้มีการสำรวจต้นฉบับใบลานเรื่องนี้

¹ ดูเพิ่มเติมใน จตุพร ศิริสัมพันธ์ และคณะ, *ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย* (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2548), 69–70.

² แม้ในจารึกจะปรากฏชื่อภูเขาต่างกันเป็นสมันตกุฏ สุมณภู สุมณบรรพต สุมณภู บรรพต สุมณคีรี หรือสมันตคีรี แต่โดยความหมายแล้วคือภูเขาภูเขเดียวกัน ดูเพิ่มเติมใน เรื่องเดียวกัน, 91–92, 94, 97, 123, 338.

³ ข้อความว่า “abhisambodhika laṅkāya pathamagamana laṅkāya dutiya-gamana kalyāṇidesagamana || 4 samantakuṭavanṇanā ||” ผู้เขียนปริวรรตจาก อักษรขอมโดยอ่านจากภาพถ่ายต้นฉบับใบลานเรื่องตำราไตรปิฎก ลานโก ด้านหน้า (Recto) บรรทัดที่ 4 – 5 อ้างถึงใน ศานติ ภักดีคำ, *ตำราไตรปิฎก* (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2560).

แล้วพบว่ามิตันฉบับโบราณอยู่จำนวน 2 ผูก⁴ อย่างไรก็ตาม วรรณคดีบาลีเรื่องนี้ไม่แพร่หลายในประเทศไทยมากนัก แต่ทว่าได้ผ่านสายตาของชาวตะวันตกมาตั้งแต่ พ.ศ. 2501 (ค.ศ. 1958) โดยการตรวจชำระของ C. E. Godakumbura⁵ ที่ยังมีการแปลเป็นภาษาอังกฤษโดย Ann Appleby Hazlewood⁶ เมื่อ พ.ศ. 2529 (ค.ศ. 1986) โดยมีสมาคมบาลีปกรณ์ (Pāli Text Society) เป็นผู้จัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือทั้งสองเล่ม

ใน พ.ศ. 2563 พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์ ได้เสนอนิพนธ์ระดับปริญญาโทฉบับที่ 1 ในหัวข้อว่า “วรรณกรรมบาลีเรื่องสมันตกุฎวณณา: การศึกษาวรรณศิลป์และสังคม” โดยใช้ฉบับพิมพ์อักษรโรมันของ C. E. Godakumbura เป็นหลัก จากนั้นได้แปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทย และมุ่งศึกษาเนื้อหาในด้านวรรณศิลป์และภาพสะท้อนทางสังคมเป็นสำคัญ แม้พระมหากวีศักดิ์ได้สำรวจบัตร์รายการต้นฉบับโบราณเรื่องสมันตกุฎวณณาที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร และให้ข้อมูลไว้ว่ามี 5 ฉบับก็จริง แต่ก็ไม่ได้ศึกษาลักษณะของต้นฉบับโบราณโดยละเอียด⁷ ผู้เขียนได้สำรวจอีกครั้งหนึ่ง พบข้อมูลที่สอดคล้องกับพระมหากวีศักดิ์ โดยต้นฉบับทั้งห้ามีรายละเอียดดังนี้

⁴ กรรมการหอพระสมุดฯ, บัญชีคัมภีร์ภาษาบาลี แล คัมภีร์สันสกฤต อันมีฉบับในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร, ให้พิมพ์ในงานเฉลิมพระชันษาชาวยศ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระมหาสมณะ (ม.ป.ท.: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2464), 26.

⁵ *Samantakūṭavaṇṇanā of Vedeha Thera*, ed. C. E. Godakumbura (London: Pāli Text Society, 1958).

⁶ *In Praise of Mount Samanta (Samantakūṭavaṇṇanā) by Vedeha Thera*, trans. Ann Appleby Hazlewood (London: Pāli Text Society, 1986).

⁷ ดูเพิ่มเติมใน พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, “วรรณกรรมบาลีเรื่องสมันตกุฎวณณา: การศึกษาวรรณศิลป์และสังคม,” (นิพนธ์ปริญญาโทปริญาโทฉบับที่ 1, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2563), 50–53.

1) **ต้นฉบับหมายเลข 859/1-2** เป็นฉบับทองใหญ่ รัชกาลที่ 1 ไม่ประกบ
ทองทึบ มีตราประจำรัชกาล มีจำนวน 2 ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หน้าละ
5 บรรทัด ทรงสร้างโดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ไม่ปรากฏปีที่
สร้าง จัดเก็บรักษาไว้ที่หอพระมณเฑียรธรรม ภายในพระบรมมหาราชวัง

2) **ต้นฉบับหมายเลข 2298/ก/1-2** เป็นฉบับร่น้ำแดง รัชกาลที่ 2 ไม่ประกบ
ประดับเกล็ดหอย มีตราประจำรัชกาล มีจำนวน 2 ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร
หน้าละ 5 บรรทัด ทรงสร้างโดยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ไม่ปรากฏปีที่สร้าง จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนัก
หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

3) **ต้นฉบับหมายเลข 2303/ก/1-2** เป็นฉบับทองทึบ รัชกาลที่ 5 ไม่ประกบ
ทาร์กดำ มีจำนวน 2 ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หน้าละ 5 บรรทัด
ไม่ปรากฏผู้สร้างและปีที่สร้าง จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและ
จารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

4) **ต้นฉบับหมายเลข 6086/ก/1-2** เป็นฉบับทองทึบ ไม่ประกบทาร์ก
มีจำนวน 2 ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หน้าละ 5 บรรทัด ไม่ปรากฏ
ผู้สร้างและปีที่สร้าง จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนัก
หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

5) **ต้นฉบับหมายเลข 10646** เป็นฉบับล่องชาด ไม่ประกบธรรมดา
มีจำนวน 2 ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจาร หน้าละ 5 บรรทัด ไม่ปรากฏ
ผู้สร้างและปีที่สร้าง จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนัก
หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่า มีต้นฉบับหมายเลข 859/1-2 ฉบับทองใหญ่
รัชกาลที่ 1 และ 2298/ก/1-2 ฉบับร่น้ำแดง รัชกาลที่ 2 ที่มีตราประจำรัชกาล
อันแสดงให้เห็นว่าทั้ง 2 ฉบับนี้มีความสำคัญในฐานะที่เป็นใบลานฉบับหลวง
ในสมัยรัตนโกสินทร์ ในบทความนี้ ผู้เขียนจึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาต้นฉบับ

ใบลานเรื่องนี้ให้เป็นที่รู้จัก แต่เนื่องจากยังไม่สามารถเข้าถึงต้นฉบับหมายเลข 859/1-2 ที่จัดเก็บรักษาไว้ที่หอพระมณเฑียรธรรม ภายในพระบรมมหาราชวัง จึงจะศึกษาต้นฉบับหมายเลข 2298/ก/1-2 อันถือว่าเป็นฉบับที่เก่าที่สุดที่จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร โดยมุ่งศึกษาลักษณะของต้นฉบับใบลานเพื่อให้เห็นองค์ประกอบอย่างละเอียด นอกจากนี้ ด้วยความที่ผู้เขียนพบปัญหาเกี่ยวกับตัวบทในฉบับพิมพ์ของ C. E. Godakumbura ซึ่งอาจเกิดจากกระบวนการพิมพ์หรือต้นฉบับที่นำมาใช้ตรวจชำระ ดังนั้น ผู้เขียนจึงจะใช้ต้นฉบับหมายเลข 2298/ก/1-2 นี้ทบทวนกับฉบับพิมพ์ของสมาคมบาลีปกรณ์ (Pāli Text Society) เพื่อพยายามคลี่คลายปัญหาที่พบ อย่างไรก็ตาม บทความนี้ไม่ได้มุ่งศึกษาเนื้อหา (Content) หรือนำเสนอเกี่ยวกับการตรวจชำระเชิงวิพากษ์ (Textual criticism) จึงไม่ได้วินิจฉัยว่าฉบับใดคงคำอ่านดั้งเดิมเอาไว้ เป็นแต่เพียงการนำเสนอเพื่อให้เห็นลักษณะเฉพาะของต้นฉบับใบลานเท่านั้น

2. ข้อตกลงเบื้องต้น

ผู้เขียนปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยเฉพาะหัวข้อที่ 3.1 – 3.5 เท่านั้น นอกจากนั้นปริวรรตเป็นอักษรโรมันทั้งหมด เพราะการปริวรรตเป็นอักษรไทยไม่สามารถแสดงการแก้ไขข้อความหรือความแตกต่างด้านอักขรวิธีได้เด่นชัดเท่ากับอักษรโรมัน จึงเป็นอุปสรรคในการนำเสนอผลการศึกษาบางประการ

3. การศึกษาต้นฉบับใบลานเรื่องสมันตภูฏวณณา ฉบับรดน้ำแดง รัชกาลที่ 2

ต้นฉบับหมายเลข 2298/ก/1-2 ที่เรียกว่า “ฉบับรดน้ำแดง” นี้เป็นใบลานที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงให้จารและสร้างต้นฉบับขึ้นมา

นับว่ามีความสำคัญยิ่งในฐานะที่เป็นใบลานฉบับหลวงประจำรัชกาล

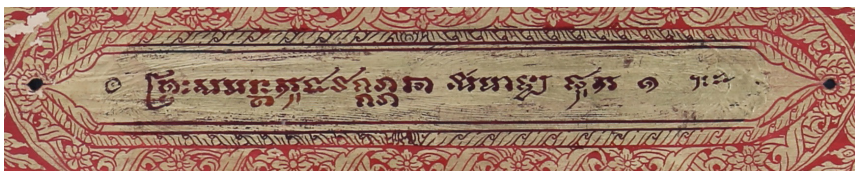
รูปแบบอักษรขอมในต้นฉบับนี้ไม่แตกต่างจากเรื่องอื่น ๆ ที่จารขึ้นในช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ฉะนั้นแล้ว ผู้เขียนจึงไม่ได้ศึกษารูปอักษรขอม หากแต่จะศึกษาลักษณะภายนอกอื่น ๆ อันได้แก่ ปกหน้า ปกหลัง ไบรองปก เครื่องหมายต่าง ๆ ตัวเกี๊ยย ไปจนถึงการแก้ไขข้อความ อันจะแสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของต้นฉบับใบลานสำหรับนี้ ดังต่อไปนี้

3.1 ปกหน้า ปกหลัง ไบรองปก

ต้นฉบับสมันตกุฎาวณณาเป็นใบลานจำนวน 2 ผูก ปกหน้า (ภาพที่ 1) ของแต่ละผูกมีอักษรขอมย่อเส้นซุบรักดำบนพื้นทองที่บอกชื่อเรื่องว่า “พระสมันตกุฎาวณณา สี่หฟ” ตามด้วยคำว่า “ผูก” และเลขลำดับผูก กล่าวคือ ถ้าเป็นผูกที่ 1 จะใช้เลขไทย “๑” (ภาพที่ 2) และถ้าเป็นผูกที่ 2 จะใช้เลขไทย “๒”

ภาพที่ 1 ปกหน้า

ภาพที่ 2 อักษรขอมย่อเส้นซุบรักดำบนพื้นทองที่บอกชื่อเรื่องว่า
“พระสมันตกุฎาวณณา สี่หฟ ผูก ๑ ฑะ”

สำหรับเอกลักษณ์ประการหนึ่งของใบลานฉบับรดน้ำแดง คือ ปกหน้า (ภาพที่ 1) และปกหลัง (ภาพที่ 3) จะตกแต่งด้วยลายรดน้ำบนพื้นรักแดง เป็นลายก้านขดออกเถา เทพนมครึ่งตัว เทพธำครึ่งตัว เคล้าภาพครุฑยุคนาคอยู่ภายในรูป

พุ่มข้าวบิณฑ์ อันเป็นรูปสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ 2 ที่กรอบเขียนลายประจำยาม ปีกนกแบบประดิษฐ์อย่างใหม่⁸ ถือเป็นฉบับที่หาดูได้ยาก เพราะนอกจากที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติแล้ว ไม่ปรากฏในวัดหรือสถานที่อื่น⁹

ภาพที่ 3 ปกหลัง

ด้านที่สองของปกหน้า (ภาพที่ 4) มีการบอกเลขที่คัมภีร์ที่จัดทำโดยกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารีอยู่บริเวณด้านซ้ายของใบลานรวมถึงตราประทับของหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งเป็นการทำขึ้นในสมัยหลัง คือ ในสมัยที่กำหนดเลขบัญชีบริเวณกึ่งกลางมีอักษรย่อ “ป” และ “สมนต” ซึ่งคำหลังนี้สันนิษฐานได้ว่าย่อมาจากคำว่า “สมนตกุฎาณณนา” จากนั้นตามด้วยเลขลำดับผูก “๑” และคำว่า “รดน้ำแดง” ซึ่งหมายถึง “ฉบับรดน้ำแดง” ในสมัยรัชกาลที่ 2 ข้อความดังกล่าวปรากฏในด้านที่สองของปกหลังด้วย (ภาพที่ 5) ต่างแค่ใช้อักษรย่อ “ล” แทน “ป” ซึ่งอักษรย่อทั้งสองนี้ผู้เขียนยังไม่สามารถหาความหมายได้¹⁰

ภาพที่ 4 ด้านที่สองของปกหน้า

⁸ ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และวิรัตน์ อนุนาทรวงกูร, *คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2546), 34–35.

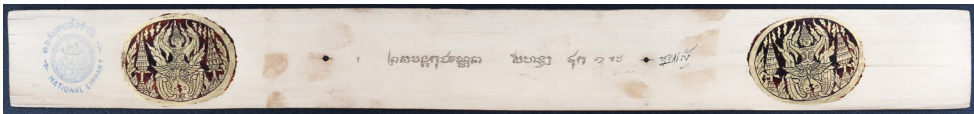
⁹ สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, *คัมภีร์ใบลานในประเทศไทย* (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), 135.

¹⁰ ไม่แน่ว่า “ป” หมายถึง “ปาลี” และ “ล” หมายถึง “ลังกา” หรือไม่

ภาพที่ 5 ด้านที่สองของปกหลัง

ส่วนใบรองปก (ภาพที่ 6) ประกอบด้วยอักษรขอมจารบอกชื่อเรื่อง ลำดับผู้กล่าว “๑ พุทธมนตกุฎญาณนา สีนหฺ ฌูก ๑ ๓๕” และตัวเกเขียนระบุว่า “ทานแล้ว” ซึ่งเป็นคนละลายมือ อันมีนัยสำคัญที่หมายถึงว่ามีนักปราชญ์ได้ตรวจทานแก้ไขข้อความในต้นฉบับ (สัมพันธ์กับหัวข้อ 3.6 ต่อไป) แต่ไม่สามารถกำหนดอายุได้ว่าตรวจทานเมื่อใด

ภาพที่ 6 ใบรองปก

ทั้งนี้ ด้านซ้ายและขวาของใบรองปกประกอบด้วยรูปครุฑยุคแรก อันเป็นรูปสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ 2 (ภาพที่ 6) อยู่ตรงกลางภายในรูปวงรี มีฉัตร 5 ชั้น ขนาบอยู่ 2 ข้าง และมีลายชอกนกเปลวประกอบในพื้นที่ว่าง¹¹ (ภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 พระบรมราชสัญลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 2

¹¹ ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และวิรัตน์ อนุนาทรวรางกูร, *คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์*, 43.

A long, narrow, light-colored rectangular object, possibly a piece of wood or paper, with two small dark circular marks near the center and a small dark mark near the right edge.

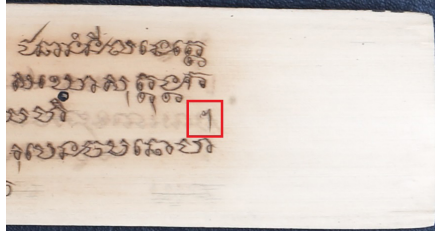
3.2 อังกาในต้นฉบับ

၈၆၆
 ၈၆၇
 ၈၆၈
 ၈၆၉
 ၈၇၀
 ၈၇၁
 ၈၇၂
 ၈၇၃
 ၈၇၄
 ၈၇၅
 ၈၇၆
 ၈၇၇
 ၈၇၈
 ၈၇၉
 ၈၈၀
 ၈၈၁
 ၈၈၂
 ၈၈၃
 ၈၈၄
 ၈၈၅
 ၈၈၆
 ၈၈၇
 ၈၈၈
 ၈၈၉
 ၈၉၀
 ၈၉၁
 ၈၉၂
 ၈၉၃
 ၈၉၄
 ၈၉၅
 ၈၉၆
 ၈၉၇
 ၈၉၈
 ၈၉၉
 ၉၀၀
 ၉၀၁
 ၉၀၂
 ၉၀၃
 ၉၀၄
 ၉၀၅
 ၉၀၆
 ၉၀၇
 ၉၀၈
 ၉၀၉
 ၉၁၀
 ၉၁၁
 ၉၁၂
 ၉၁၃
 ၉၁၄
 ၉၁၅
 ၉၁၆
 ၉၁၇
 ၉၁၈
 ၉၁၉
 ၉၂၀
 ၉၂၁
 ၉၂၂
 ၉၂၃
 ၉၂၄
 ၉၂၅
 ၉၂၆
 ၉၂၇
 ၉၂၈
 ၉၂၉
 ၉၃၀
 ၉၃၁
 ၉၃၂
 ၉၃၃
 ၉၃၄
 ၉၃၅
 ၉၃၆
 ၉၃၇
 ၉၃၈
 ၉၃၉
 ၉၄၀
 ၉၄၁
 ၉၄၂
 ၉၄၃
 ၉၄၄
 ၉၄၅
 ၉၄၆
 ၉၄၇
 ၉၄၈
 ၉၄၉
 ၉၅၀
 ၉၅၁
 ၉၅၂
 ၉၅၃
 ၉၅၄
 ၉၅၅
 ၉၅၆
 ၉၅၇
 ၉၅၈
 ၉၅၉
 ၉၆၀
 ၉၆၁
 ၉၆၂
 ၉၆၃
 ၉၆၄
 ၉၆၅
 ၉၆၆
 ၉၆၇
 ၉၆၈
 ၉၆၉
 ၉၇၀
 ၉၇၁
 ၉၇၂
 ၉၇၃
 ၉၇၄
 ၉၇၅
 ၉၇၆
 ၉၇၇
 ၉၇၈
 ၉၇၉
 ၉၈၀
 ၉၈၁
 ၉၈၂
 ၉၈၃
 ၉၈၄
 ၉၈၅
 ၉၈၆
 ၉၈၇
 ၉၈၈
 ၉၈၉
 ၉၉၀
 ၉၉၁
 ၉၉၂
 ၉၉၃
 ၉၉၄
 ၉၉၅
 ၉၉၆
 ၉၉၇
 ၉၉၈
 ၉၉၉
 ၁၀၀၀

¹² เรื่องเดียวกัน, 7.

3.3 เครื่องหมายอังคั่น

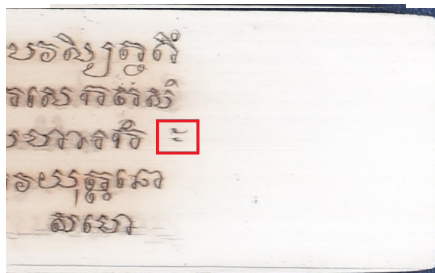
สมันตภูฏาณนาแต่งเป็นคาถาทั้งหมด 802 บท ซึ่งแต่ละบทนั้นจะมี 4 บาท ผู้เขียนพบว่าเครื่องหมายอังคั่น (๓) ในต้นฉบับใบลานเรื่องนี้ (ภาพที่ 10) จะใช้จารปิดท้ายคาถาแต่ละบท เป็นเครื่องหมายให้ผู้อ่านรู้ว่าจบแต่ละบทแล้ว

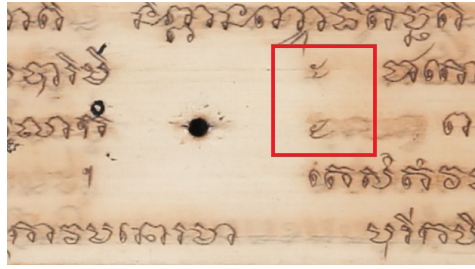
ภาพที่ 10 ตัวอย่างการใช้เครื่องหมายอังคั่น

3.4 เครื่องหมายละสุด

เครื่องหมายละสุด (๔) มีลักษณะคล้ายกับเครื่องหมายวิสรรชนีในปัจจุบัน หากจารทำยบรรทัด (ภาพที่ 11) หรือก่อนร้อยสายสนอง จะทำหน้าที่แสดงการหยุดจารเพื่อให้ข้อความในบรรทัดอื่นมีแนวตรงเสมอกันกับเครื่องหมายดังกล่าว ไม่จารเกินไปกว่านี้ หากจารหลังร้อยสายสนอง (ภาพที่ 12) จะทำหน้าที่แสดงการเริ่มต้นจารเพื่อให้ข้อความหลังร้อยสายสนอง เฉพาะบรรทัดที่ 2-4 มีแนวตรงเสมอกันกับเครื่องหมายดังกล่าว

ภาพที่ 11 เครื่องหมายละสุดท้ายบรรทัด

ภาพที่ 12 เครื่องหมายลวดหลังรูร้อยสายสนอง

3.5 ตัวเขียนในต้นฉบับ

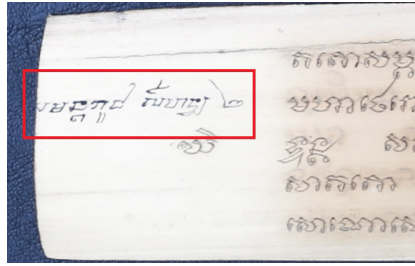
“ตัวเขียน” เป็นตัวอักษรที่นิยมเขียนแทรกนอกบรรทัดของตัวบทที่ใช้ อักษรขอมบรรจง เป็นข้อความสั้น ๆ สำหรับอธิบายเนื้อหา มีขนาดเล็กและนิยม เขียนเฉียงขวา มีลายมือที่หวัด บางทีจึงเรียกว่า “อักษรขอมหวัด”¹³ ในต้นฉบับ ใบลานวรรณคดีบาลีบางเรื่อง พบว่า ตัวเขียนมีหน้าที่แปลกำกับข้อความภาษา บาลีเป็นภาษาไทย เสริมข้อความที่ไม่มีในภาษาบาลี¹⁴ ระบุงู้อันลักษณ์ หรือ บอศักราช¹⁵

สำหรับต้นฉบับที่ผู้เขียนศึกษานี้ นอกจากตัวเขียนว่า “ทานแล้ว” ในใบรองปกแล้ว ยังพบอีกแห่งหนึ่งในลานฉิ ด้านหลัง (Verso) คือ คำว่า “สมนตกฎ สีหฬ ๒” (ภาพที่ 13) แต่ก็ไม่ได้มีนัยสำคัญ ทั้งนี้ น่าสังเกตว่า อักษร ส ปรากฏแค่ครึ่งตัว สะท้อนให้เห็นว่าการเขียนขอบใบลานทำหลังจาก จารข้อความเสร็จแล้ว และตัวเขียนนี้เขียนขึ้นในเวลาเดียวกับตัวบท

¹³ ศานติ ภักดีคำ, “อักษรขอม จากอักษรเขมรโบราณสู่อักษรลุ่มน้ำเจ้าพระยาที่ ส่งอิทธิพลให้กัมพูชา,” *สรรพศาสตร์ สรรพศิลป์ ถิ่นลพบุรี* (ลพบุรี: คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรีและภาคี, 2559): 400.

¹⁴ ดูเพิ่มเติมใน พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, “ขาลักกันหาภิเศกกันท์ ฉบับภาษา บาลีของวัดบวรนิเวศวิหาร: การศึกษาต้นฉบับ การปริวรรต และการแปล,” *วารสารพุทธศาสน ศึกษ* จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ 28, ฉบับที่ 1, (มกราคม – เมษายน 2564): 63–67.

¹⁵ ดูเพิ่มเติมใน เจียรระโน วิทิตกุล, “มหายุทธการวงศ์: ราชอิรชฉบับภาษาบาลี,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุขฎิบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2563), 48–50.

ภาพที่ 13 ตัวเขียนคำว่า “สมันตกถา สี่พ ๒” ในลานฉิ ด้านหลัง (Verso)

3.6 การแก้ไขข้อความในต้นฉบับ

ดังที่กล่าวไปในเบื้องต้นว่า ใบรองปก มีตัวเขียนระบุว่า “ทานแล้ว” อันหมายความว่า มีการตรวจทานต้นฉบับนี้หลังจากที่สร้างต้นฉบับเสร็จแล้ว ซึ่งสัมพันธ์กับการที่ต้นฉบับนี้มีการแก้ไขข้อความเกือบทุกหน้า โดยมีวิธีแก้ไข 5 แบบ ได้แก่ (1) ใช้หมึกเขียนทับอักษรเดิม (2) ใช้หมึกเขียนเพิ่ม (3) ใช้หมึกทำเครื่องหมายกากบาทแล้วแทรกอักษรเข้ามา (4) ลบด้วยสีฝุ่นเทาออกดำและน้ำเงิน และ (5) การแทรกข้อความเข้ามา ทั้งนี้ ผู้เขียนจะนำเสนอโดยการปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรโรมัน โดยมีข้อกำหนดในการใช้สัญลักษณ์¹⁶ ดังนี้

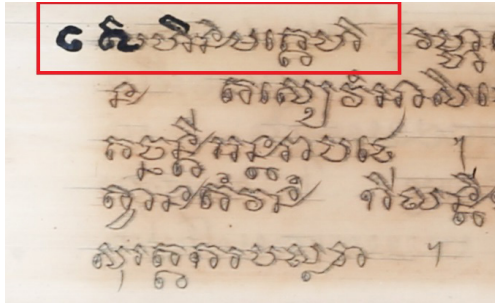
« » หมายถึง การเพิ่มข้อความโดยผู้ตรวจทานต้นฉบับ

{ } หมายถึง การลบข้อความโดยผู้ตรวจทานต้นฉบับ

3.6.1 ใช้หมึกเขียนทับอักษรเดิม

การแก้ไขในรูปแบบนี้จะเป็นการใช้หมึกเขียนทับอักษรเดิมซึ่งเป็นตัวจาร ดังตัวอย่างการใช้หมึกเขียนทับอักษรเดิมเป็น s (ส) เพิ่มสระ e (เอ) หน้า s นอกจากนี้ยังมีการจารเพิ่มสระ i (อิ) เหนืออักษร h (ห) เป็นคำว่า “«se»h«i» nimittehi” (ภาพที่ 14)

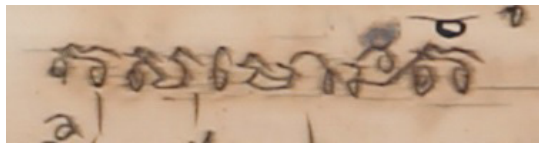
¹⁶ ปรับใช้มาจาก Natchapol Sirisawad, “The Mahāprātihāryasūtra in the Gilgit Manuscripts: A Critical Edition, Translation and Textual Analysis,” (PhD diss., Ludwig Maximilian University of Munich, 2019), 17.

ภาพที่ 14 การใช้หมึกเขียนทับอักษรและเขียนเพิ่ม

3.6.2 ใช้หมึกเขียนเพิ่ม

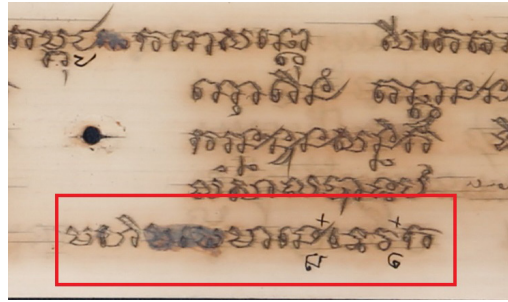
การแก้ไขในรูปแบบนี้จะเป็นการใช้หมึกเขียนเพิ่มเข้ามา ที่พบมาก คือนิคคหิต (ṃ) สระ u, ū, i, ī (อุ, อู, อิ, อี) ดังตัวอย่างการเขียนนิคคหิตเพิ่มเข้ามาเป็นคำว่า “kusumonata<<ṃ>>” (ภาพที่ 15)

ภาพที่ 15 การใช้หมึกเขียนเพิ่ม

3.6.3 ใช้หมึกทำเครื่องหมายกากบาทแล้วแทรกอักษรเข้ามา

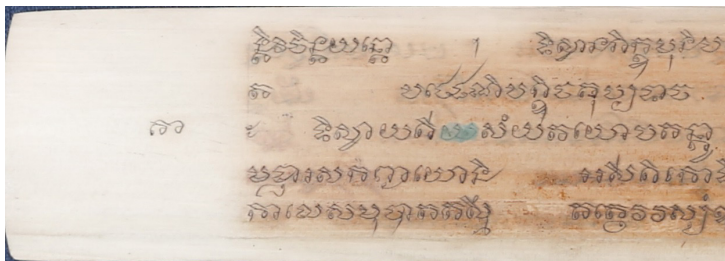
การแก้ไขในรูปแบบนี้จะเป็นการใช้หมึกทำเครื่องหมายกากบาท (kākapāda หรือ haṃsapāda) เหนือบรรทัดอักษรขอมบรรทัดที่เป็นตัวบทแล้วแทรกอักษรที่จะเพิ่มเข้ามาให้อยู่ใต้บรรทัด ดังตัวอย่างคำว่า “mahī[mape] māne <<sa>>devak<<e>>” (ภาพที่ 16) เป็นการแทรกอักษร s (ส) และสระ e (เอ) ให้อยู่ใต้บรรทัด ทั้งยังมีการทำเครื่องหมายกากบาทใต้บรรทัดแล้วแทรกอักษรเข้ามาเหนือบรรทัดด้วย

ภาพที่ 16 การใช้หมึกทำเครื่องหมายกากบาทเหนือบรรทัดและ
ห้อยอักษรที่จะเพิ่มลงมาใต้บรรทัด

3.6.4 ลบด้วยสีฝุ่นเทาออกดำและน้ำเงิน

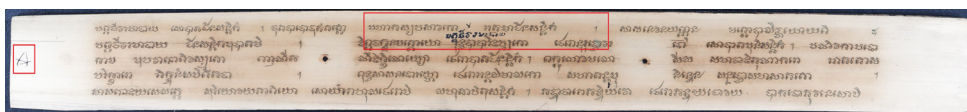
การแก้ไขในรูปแบบนี้จะเป็นการลบตัวอักษรที่ไม่ต้องการโดยใช้สีฝุ่นที่มีสีเทาออกดำหรือน้ำเงินแต้มตัวอักษรนั้น ดังตัวอย่างคำว่า “disvā yatī[ya]sam yatayopagantvā” (ภาพที่ 17) เป็นการใช้สีฝุ่นสีน้ำเงินแต้มอักษร y (ย) ทั้งนี้ ในผูกที่ 1 จะพบการใช้สีฝุ่นสีเทาออกดำเท่านั้น ส่วนในผูกที่ 2 พบการใช้ทั้งสีเทาออกดำและสีน้ำเงิน

ภาพที่ 17 ตัวอย่างการใช้สีฝุ่นสีน้ำเงินแต้มอักษรที่ไม่ต้องการ

3.6.5 การแทรกข้อความเข้ามา

การแก้ไขด้วยการแทรกข้อความเข้ามาในต้นฉบับนี้พบเพียงแห่งเดียว คือ ในลานฉิ ด้านหน้า (Recto) เท่านั้น โดยผู้ตรวจทานทำเครื่องหมายกากบาทคู่ (xx) ทางด้านซ้ายของใบลาน เพื่อแสดงให้เห็นว่ามีการเพิ่มข้อความในหน้านี้ (ภาพที่ 18) จากนั้นทำเครื่องหมายกากบาท (x) ในบรรทัดที่ต้องการจะแทรก และแทรกข้อความว่า “«pattacīvaram ādāya»” เข้ามาภายใต้บรรทัดนั้นในระหว่างคำว่า “mahākassapasāvako” และ “agamā jinasantikam” ทั้งนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับฉบับพิมพ์ของสมาคมบาลีปกรณ์แล้ว ข้อความที่แทรกเข้ามานี้เป็นส่วนหนึ่งของบทที่ 636 เป็นข้อความที่ถูกตัดทุกประการ¹⁷ ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าผู้ตรวจทานต้นฉบับนี้ได้ใช้ต้นฉบับอื่นที่มีความถูกต้องกว่าในการตรวจทาน ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าจะเป็นต้นฉบับหมายเลข 859/1-2 ฉบับทองใหญ่ สมัยรัชกาลที่ 1 หรือไม่ เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นจริง นั่นหมายความว่า ฉบับทองใหญ่อาจเป็นฉบับที่มีข้อความที่ถูกตัดและสมบูรณ์กว่าฉบับรดน้ำแดง

ภาพที่ 18 การแทรกข้อความว่า “«pattacīvaram ādāya»” เข้ามาในต้นฉบับ

4. การใช้ต้นฉบับใบลานทบทวนกับฉบับพิมพ์ของสมาคมบาลีปกรณ์

C. E. Godakumbura ได้ตรวจชำระวรรณคดีเรื่องนี้เป็นอักษรโรมัน เมื่อ ค.ศ. 1958 โดยใช้ข้อมูลในการตรวจชำระดังนี้

¹⁷ dhūtapāpo dhutaṅ' aggo mahākassapasāvako

pattacīvaram ādāya agamā jinasantikam

Samantakūṭavaṇṇanā of Vedeha Thera, 58.

1) ฉบับพิมพ์อักษรสิงหลครั้งที่ 1 ค.ศ. 1890 และพิมพ์ครั้งที่ 2 ค.ศ. 1910
ตรวจชำระโดยพระธัมมานันทะ (Dhammānanda)

2) คำอ่านต่าง (Variant readings) ที่ให้ไว้ในเชิงอรรถของฉบับพิมพ์อักษร
สิงหลครั้งที่ 2

3) ต้นฉบับตัวเขียนในบริติชมิวเซียม (British Museum)

4) ต้นฉบับพิมพ์อักษรเทวนาครี บทที่ 1–113 ในวารสาร Journal of the
Buddhist Text Society of India, vol.1, pt.2, Calcutta ค.ศ. 1893

5) บางบทที่ได้รับการอ้างอิงในวรรณคดีสิงหลสมัยหลังเรื่องสัตธรรมา
รัตนการยะ (*Saddharma-ratnākara*)

6) ต้นฉบับตัวเขียนในโคลอมโบมิวเซียม (Colombo Museum)

ผู้เขียนพบปัญหาเกี่ยวกับตัวบทในฉบับพิมพ์ ซึ่งเป็นไปได้ว่าอาจเกิด
จากกระบวนการพิมพ์หรือความแตกต่างของต้นฉบับที่นำมาตรวจชำระ จึงมี
สมมติฐานว่าต้นฉบับใบลานหมายเลข 2298/ก/1-2 นี้อาจรักษาความถูกต้อง
ของตัวบทและคลี่คลายปัญหาดังกล่าวได้ ผู้เขียนจึงได้ใช้ต้นฉบับใบลานดังกล่าว
มาทบทวนกับฉบับพิมพ์แล้วพบข้อสังเกต 4 ประการ ได้แก่ (1) ต้นฉบับใบลาน
มีการจารรูปคำภาษาบาลีต่างจากฉบับพิมพ์ (2) ต้นฉบับใบลานช่วยสนับสนุน
คำที่ควรถูกต้องให้แก่ฉบับพิมพ์ (3) ฉบับพิมพ์มีเนื้อความที่สมบูรณ์กว่าต้นฉบับ
ใบลาน และ (4) ต้นฉบับใบลานและฉบับพิมพ์สืบสายการคัดลอกต่างสาขากัน
ดังนำเสนอต่อไปนี้

4.1 ต้นฉบับใบลานมีการจารรูปคำภาษาบาลีต่างจากฉบับพิมพ์¹⁸

วรรณคดีบาลีที่เรารู้จักกันในปัจจุบัน ตั้งแต่ชั้นพระไตรปิฎก อรรถกถา
ฎีกา ตลอดจนปกรณ์วิเสสต่าง ๆ ที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่เป็นอักษรโรมัน

¹⁸ ผู้เขียนอาศัยการศึกษาของเจียรไน วิทิตกุล เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา
หัวข้อนี้ ดูเพิ่มเติมได้ใน เจียรไน วิทิตกุล, “มหายุทธการวงศ์: ราชพิธีราชฉบับภาษาบาลี,”
388–449.

สิงหล พม่า หรือ ไทย นั้น ล้วนมีตัวบทภาษาบาลีที่ผ่านการตรวจชำระโดยมีมาตรฐานการเขียนรูปพยัญชนะและรูปสกดที่เป็นแบบแผนดังที่ปรากฏในพจนานุกรมภาษาบาลีหลายฉบับ แต่ทว่าต้นฉบับโบราณก่อนที่จะนำไปตรวจชำระเป็นฉบับพิมพ์นั้นไม่ค่อยมีผู้ได้นำมาเสนอให้เห็นถึงลักษณะการจารรูปคำภาษาบาลีมากนัก ฉะนั้นแล้ว ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจึงได้ศึกษาประเด็นนี้แล้วพบว่าต้นฉบับโบราณมีการจารรูปคำภาษาบาลีต่างจากฉบับพิมพ์ จึงขอแสดงคำที่ปรากฏในฉบับพิมพ์ก่อนและเทียบเคียงกับต้นฉบับโบราณ แสดงให้เห็นความต่างโดยทำเป็นพยัญชนะตัวหนา ดังนี้

1) เปลี่ยนสระที่มีฐานกรณ์ (อวัยวะที่ใช้ออกเสียง) คนละตำแหน่ง เช่น เปลี่ยนสระ a (อะ) เป็น i (อิ) ในคำว่า pāramī (บารมี) เป็น pārimī

2) ยืดสระเสียงสั้นเป็นยาว เช่น ยืดเสียงสระ a (อะ) เป็น ā (อา) ในคำว่า suṇantu (จงฟัง) เป็น suṇāntu

3) หดสระเสียงยาวเป็นสั้น เช่น หดเสียงสระ ū (อุ) เป็น u (อุ) ในคำว่า pūretvā (บำเพ็ญแล้ว) เป็น puretvā

4) เปลี่ยนฐานที่เกิด เช่น เปลี่ยนพยัญชนะวรรณยุกต์ชะ (retroflex) เป็นวรรณยุกต์ทันตชะ (dental) ดังการเปลี่ยน ḍ (ฑ) เป็น d (ท) ในคำว่า mukhaṃḍaḥḍaṃḍito (ประดับด้วยมณฑลแห่งพระพักตร์) เป็น mukhaṃḍaḥḍaṃḍito

5) แทรกพยัญชนะ เช่น แทรก j (ช) ในคำว่า sitambujakaro (มีมือประคุดอกบัวขาว) เป็น sitambujjakaro

6) ลดพยัญชนะ เช่น ลด ṇ (ณ) ในคำว่า vaṇṇayissaṃ (ข้าพเจ้าจักพรรณนา) เป็น vaṇayissaṃ

7) เปลี่ยนนิคหิตเป็นพยัญชนะตัวที่ 5 ของวรรณยุกต์ เช่น เปลี่ยน padakkhiṇaṃ mātu เป็น padakkhiṇaṃ mātu

8) ผันคำขยายไม่ตรงตามลิงค์ (เพศ) ของประธาน เช่น ประโยคว่า “yā purī lolasāgarasannibhā” ในฉบับพิมพ์ มีประธานคือ “purī” (เมือง) เป็นอิตถีลิงค์

(เพศหญิง) และมีคำขยายผันลงท้ายด้วย ā (อา) เป็นเครื่องหมายแสดงอดีตลิงค์ คือ คำว่า “yā” (อันใด) และ “lolasāgarasannibhā” (เหมือนท้องทะเลที่มีคลื่น) แต่ทว่าต้นฉบับใบลานผันลงท้ายด้วย o (โอ) เป็นเครื่องหมายแสดงปุงลิงค์ (เพศชาย) กลายเป็นคำว่า “lolasāgarasannibho”

ลักษณะข้างต้นเหล่านี้แม้จะมีผู้มองว่าเป็น “ข้อบกพร่อง” ที่เกิดจากผู้จาร ที่ไม่มีความรอบคอบหรือมีความรู้ภาษาบาลีที่ยังไม่ดีพอ อย่างไรก็ตาม เราอาจมองได้ว่าลักษณะเหล่านี้เป็นปกติของวัฒนธรรมการสืบทอดต้นฉบับตัวเขียนในประเทศไทย เนื่องจากพบลักษณะเหล่านี้ในต้นฉบับใบลานของวรรณคดีบาลีเรื่องอื่นด้วย¹⁹ จึงเป็นไปได้ว่าในช่วงสมัยก่อนที่จะมีพจนานุกรม หรือพจนานุกรมยังไม่แพร่หลาย การเขียนรูปคำภาษาบาลีอาจจะยังไม่มีแบบแผนตายตัวเหมือนในปัจจุบัน ฉะนั้นแล้ว ผู้ศึกษาควรมองรูปคำภาษาบาลีในต้นฉบับใบลานในเชิงพรรณนา (descriptive) เพื่อทำความเข้าใจลักษณะที่ปรากฏ มากกว่าที่จะตัดสินว่าเป็นเรื่องผิด

4.2 ต้นฉบับใบลานช่วยสนับสนุนฐานคำที่ควรถูกต้องให้แก่ฉบับพิมพ์

จากการใช้ต้นฉบับใบลานทบทวนกับฉบับพิมพ์ ทำให้เห็นว่า ฉบับพิมพ์มีข้อผิดพลาดบางประการที่อาจเกิดจากกระบวนการพิมพ์หรือต้นฉบับที่ใช้ตรวจชำระ ซึ่งต้นฉบับใบลานหมายเลข 2298/ก/1-2 สามารถรักษาคำที่ถูกต้องไว้ได้ดังตัวอย่างต่อไปนี้

¹⁹ ดูเพิ่มเติมได้ในงานวิจัยเกี่ยวกับการตรวจชำระวรรณคดีบาลีเรื่องอื่น เช่น วัลลีย์ ภิงคารวัฒน์, “ชินาลังการ: การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), 8-9.; วาสน์ มุขยานวงศ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ชินจรีต,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), 20-27.; สุปราณี พณิขพงศ์, “การตรวจชำระและศึกษาพุทธานุสสติในคัมภีร์จตุรารักขาอรรถกถาบาลี,” *วารสารธรรมธارا*, ปีที่ 5, ฉบับที่ 2, (กรกฎาคม – ธันวาคม 2562): 39–99. ด้วยเหตุนี้ การตรวจชำระวรรณคดีบาลีจึงไม่สามารถใช้ต้นฉบับใบลานเพียงฉบับเดียวได้ หากจำเป็นต้องใช้หลายฉบับมาสอบเทียบกัน

ตัวอย่างที่ 1 บทที่ 16 เป็นฉันทปฐยาวัตร

ตารางที่ 1 บทที่ 16 ในฉบับพิมพ์และต้นฉบับใบลาน

ฉบับพิมพ์	ต้นฉบับใบลาน
avhamānā va devānaṃ puralakhyā bhujāriva mandānileritā tuṅga- nānārāgaddhajā yahim ²⁰	amhamānāya devānaṃ puralakkhyā bhujāriva mandānileritā tuṅga- nānārāgadhajā yahim
คำแปล: (พระนครกบิลพัสดุ์) เป็นพระนคร ที่มีธงล้อมด้วยสีนानาพรรณสูงใหญ่พัด สะบัดโบกด้วยลมอย่างช้า ๆ ประหนึ่งแขน สองข้างของเทวดาทั้งหลายซึ่งกำลังเรียกอยู่... แห่งพระนคร	คำแปล: (พระนครกบิลพัสดุ์) เป็นพระนคร ที่มีธงล้อมด้วยสีนानาพรรณสูงใหญ่พัด สะบัดโบกด้วยลมอย่างช้า ๆ ประหนึ่งแขน สองข้างของเทวดาทั้งหลายซึ่งกำลังเรียกอยู่ ด้วยความมดงามแห่งพระนคร

บทนี้มีเนื้อหาว่าด้วยการชมเมืองกบิลพัสดุ์ แต่ฉบับพิมพ์มีปัญหาในคำว่า “puralakhyā” เพราะเมื่อแปลข้อความทั้งประโยคแล้วจะติดขัดในคำที่เป็นปัญหาดังกล่าว เนื่องจากคำว่า “puralakhyā” นี้ หากแยกศัพท์แล้วเป็นที่ชัดเจนเฉพาะคำว่า “pura” ที่แปลว่า “เมือง” ส่วนคำว่า “lakhyā” นั้นไม่ทราบความหมาย แต่เมื่อทบทวนคำนี้กับต้นฉบับใบลานแล้วพบว่า ต้นฉบับใบลานใช้คำว่า “lakkhyā” จึงทำให้ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตได้ว่า คำนี้มีรูปก่อนแจกวิภัตติว่า “lakkhi” ซึ่งตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “lakṣmī” อันหมายถึง “สิริ, โชค, ความสำเร็จ, ความมดงาม, พระลักษมี” และเมื่อแจกคำนี้ในรูปวิภัตติที่ 3 จะได้รูปว่า “lakṣmyā” ดังนั้น คำว่า “lakhyā” ในฉบับพิมพ์นั้นควรจะเป็นคำว่า “lakkhyā” เหมือนในต้นฉบับใบลาน ซึ่งเป็นการแจกวิภัตติตามแบบสันสกฤต²¹ หากแต่พิมพ์ตัวสะกด “k” (ก) ตกไป ฉะนั้นแล้ว

²⁰ Samantakūṭavaṇṇanā of Vedeha Thera, 2.

²¹ สมันตกุฎวณณนาเป็นวรรณคดีบาลีที่ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมภาษา

คำที่ถูกตัดคือ “*puralakḥhyā*” ซึ่งแปลได้ว่า “ด้วยความมั่งคั่งแห่งพระนคร” อันมีความหมายลงรอยดีกับเนื้อหาในบทที่ 16 ที่กำลังกล่าวถึงความรุ่งเรืองของเมืองกบิลพัสดุ์ ทั้งนี้ เมื่อตรวจสอบกับฉบับแปลภาษาอังกฤษ แม้ Ann Appleby Hazlewood จะแปลต่างจากผู้เขียนเป็น “...of *lakkhī*...”²² (ของพระลักชีหรือลักษมี) แต่นั่นก็เท่ากับเป็นการยืนยันว่า Ann Appleby Hazlewood และผู้เขียนมองคล้ายกันว่า “*lakhyā*” ในฉบับพิมพ์มีปัญหา แท้จริงควรจะเป็น “*lakkhyā*” ซึ่งมีรูปก่อนแจกเป็นวิภัตติที่ 3 ว่า “*lakkhī*” นั่นเอง

ตัวอย่างที่ 2 บทที่ 48 เป็นฉันทปฐยาวัตร

ตารางที่ 2 บทที่ 48 ในฉบับพิมพ์และต้นฉบับใบลาน

ฉบับพิมพ์	ต้นฉบับใบลาน
dehavdeaddumālamba- pārohbbhabhujadvayaṃ aṅgulīpallavantambu- binducārunakhāvaliṃ ²³	dehadevaddamālamba- pārohābhabhujadvayaṃ aṅgulīpalavantambu- bindhacārutakhāvaliṃ
คำแปล: “(ซึ่งพระนางยโสธรา) ผู้มีพระกร ทั้งสองคือกิ่งไม้ที่ห้อยย้อยลงมาจากต้นไม้... พระวรกาย ผู้มีถ้องแถวแห่งพระนขาางดงาม ดั่งหยदन้าอันมีในที่สุดแห่งปลายพระองค์	คำแปล: (ซึ่งพระนางยโสธรา) ผู้มีพระกร ทั้งสองคือกิ่งไม้ที่ห้อยย้อยลงมาจากต้นไม้ ของเทวดาคือพระวรกาย ผู้มีถ้องแถว แห่งพระนขาางดงามดั่งหยदन้าอันมีในที่สุด แห่งปลายพระองค์

สันสกฤตอย่างเข้มข้น ไม่ว่าจะเป็นสำนวนภาษา ไวยากรณ์ ขนบวรรณศิลป์ ฯลฯ. ดูเพิ่มเติมใน พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, “วรรณกรรมบาลีเรื่องสมันตภูฏาวันณา: การศึกษาวรรณศิลป์และสังคม,” 81-91, 121-131.

²² *In Praise of Mount Samanta (Samantakūṭavaṇṇanā) by Vedeha Thera*, 3.

²³ *Samantakūṭavaṇṇanā of Vedeha Thera*, 4.

บทนี้มีเนื้อหาว่าด้วยการชมความงามของพระนางยโสธราโดยเปรียบเทียบส่วนต่าง ๆ ของพระวรกายกับสิ่งอื่น ๆ แต่ฉบับพิมพ์มีปัญหาในคำว่า “dehavdeaddumālā-” เพราะเมื่อแปลข้อความทั้งประโยคแล้วจะติดขัดในคำที่เป็นปัญหาดังกล่าว เนื่องจากคำว่า “dehavdeaddumālā-” หากแยกศัพท์แล้วเป็นที่ชัดเจนเฉพาะคำว่า “deha” ที่แปลว่า “ร่างกาย” และ “dumālā” ที่แปลว่า “ต้นไม้” แต่คำว่า “vdead” นั้นไม่ทราบความหมายที่แน่ชัด อย่างไรก็ตาม พบว่าฉบับพิมพ์ได้ให้เชิงอรรถซึ่งเป็นคำอ่านต่าง (Variant readings) ที่ปรากฏในฉบับตัวเขียนในบริติชมิวเซียมว่า “dehadevadumālā-”²⁴ ไปด้วย ซึ่งแยกคำได้ว่า “deha” (ร่างกาย) + “deva” (เทวดา) + “dumālā” (ต้นไม้) ทั้งนี้ เมื่อทบทวนกับต้นฉบับใบลานแล้วได้คำว่า “dehadevaddumālā-” ซึ่งแม้จะไม่มีสระอุที่คำว่า “da-” ก็จริง แต่ก็มี ความคล้ายคลึงกับฉบับตัวเขียนในบริติชมิวเซียม ฉะนั้นแล้วจึงสามารถยืนยันได้ว่าฉบับพิมพ์ได้พิมพ์ตำแหน่งของ v กับ de สลับกัน ซึ่งแท้จริงแล้วควรจะเป็นคำว่า “dehadevaddumālā-” แปลได้ว่า “ต้นไม้ของเทวดาคือพระวรกาย”

ตัวอย่างที่ 3 บทที่ 143 เป็นฉันทปฐยาวัตร

ตารางที่ 3 บทที่ 143 ในฉบับพิมพ์และต้นฉบับใบลาน

ฉบับพิมพ์	ต้นฉบับใบลาน
ābādhimūlato magge devehi samalaṅkate maṇitorañapālīhi puṇṇakumbhaddhajādīhi ²⁵	ā bodhimūlato magge devehi samalaṅkate maṇitorañādipālīhi puṇṇakumbhaṇḍajādīhi

²⁴ Id.

²⁵ Ibid., 10.

ตารางที่ 3 บทที่ 143 ในฉบับพิมพ์และต้นฉบับใบลาน (ต่อ)

ฉบับพิมพ์	ต้นฉบับใบลาน
คำแปล: ในหนทาง ที่เหล่าทวยเทพได้ ประดับประดาเป็นอย่างดีแล้ว ด้วยแถว แห่งขุมเรือนแก้วมณี ปูรณฆฏะ (หม้อเต็ม ด้วยน้ำ) และธง เป็นต้น	คำแปล: ในหนทางจนถึงโคนต้นโพธิ์ที่ เหล่าทวยเทพได้ประดับประดาเป็นอย่างดี แล้ว ด้วยแถวแห่งขุมเรือนแก้วมณี ปูรณฆฏะ (หม้อเต็มด้วยน้ำ) และธง เป็นต้น

บทนี้มีเนื้อหาวาดด้วยเทวดาพากันมาประดับประดาถนนหนทางในขณะ
ที่พระโพธิสัตว์กำลังจะบำเพ็ญเพียรเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แต่ฉบับพิมพ์มี
ปัญหาในคำว่า “ābādhimūlato” เพราะเมื่อแปลข้อความทั้งประโยคแล้วจะ
ติดขัดในคำที่เป็นปัญหาดังกล่าว เนื่องจากคำว่า “ābādhimūlato” หากแยก
ศัพท์แล้วเป็นที่ชัดเจนเฉพาะคำว่า “mūlato” (mūla + to ปัจจัย) แต่คำว่า
“ābādhi” นั้นไม่พบความหมายในพจนานุกรม แต่ว่าเมื่อได้ทบทวนกับต้นฉบับ
ใบลานแล้วพบว่าคำนี้ควรจะเป็น “ā bhodhimūlato” มากกว่า ซึ่งคำว่า “ā” ในที่นี้
คือคำบุพบทที่มักจะปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต โดยใช้นำหน้าคำนามที่แจก
เป็นปัญจมีวิภัตติหรือทุตยวิภัตติ²⁶ และคำว่า “bhodhimūlato” แยกศัพท์
ได้ว่า “bhodhi” (ต้นโพธิ์) + “mūla” (โคน) + “to” ปัจจัยที่ใช้แทนปัญจมีวิภัตติ
(Ablative) คำนี้จึงแปลเข้ากับคำบุพบท “ā” ได้ว่า “จนถึงโคนต้นโพธิ์”

²⁶ หากใช้นำหน้าปัญจมีวิภัตติจะแปลว่า “จาก...(คำที่เป็นปัญจมีวิภัตติ) มาจนถึงที่นี่”
หรืออาจแปลเอาความว่า “ตั้งแต่ที่นี่จนกระทั่งถึง...(คำที่เป็นปัญจมีวิภัตติ)” หากใช้นำหน้า
ทุตยวิภัตติจะแปลว่า “ไปจนถึง, จนถึง...(คำที่เป็นทุตยวิภัตติ)” เช่น ā kaṇṇam แปลว่า
“จนถึงหู”. วิสุทธิ์ บุษยกุล, *แบบเรียนภาษาสันสกฤต* (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่
ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), 28.

4.3 ฉบับพิมพ์มีเนื้อความที่สมบูรณ์กว่าต้นฉบับใบลาน

นอกจากต้นฉบับใบลานช่วยสันนิษฐานคำที่ควรถูกต้องให้แก่ฉบับพิมพ์แล้ว แต่ในขณะเดียวกัน ผู้เขียนพบว่า ฉบับพิมพ์มีเนื้อความที่สมบูรณ์กว่าต้นฉบับใบลาน จึงทำให้ทราบว่าต้นฉบับใบลานมีเนื้อความที่หายไป 2 รูปแบบ ได้แก่ (1) การตัดเนื้อหา และ (2) การละเนื้อหาที่ซ้ำกัน ดังนี้

1) การตัดเนื้อหา

ต้นฉบับใบลานมีเนื้อความที่ขาดหายไปจำนวนร้อยละ 10 คือ ตั้งแต่บทที่ 222 ไปจนถึงบางส่วนของบทที่ 362 ดังตารางที่ 4 นี้จะเห็นว่าต้นฉบับใบลานมีเนื้อหาในบทที่ 221 เหมือนฉบับพิมพ์ แต่จากนั้นข้ามกว่าร้อยบทจนไปหยุดที่ประโยคว่า “siddhattha he gaccha santakoyam mamāsanam” อันเป็นบาทที่ 3-4 ของบทที่ 362 ตามฉบับพิมพ์ ด้วยเหตุนี้ เนื้อหาในต้นฉบับใบลานจึงไม่ต่อเนื่องกัน

ตารางที่ 4 การตัดเนื้อหาในต้นฉบับใบลาน

ฉบับพิมพ์	ต้นฉบับใบลาน
dinaṃ duddinakaṃ āsi hataraṃsī divākaro ukkāpātopi paṅkīyī disāḍḍāho 'papajjatha 221 ...(คาถาที่ 222-361)... tadā 'ha namuci kuddho bhujam ukkhippamīdisaṃ khippaṃ siddhattha he gaccha santakedaṃmamāsanam 362	dinaṃ duddinakaṃ āsi hataraṃsi divākaro ukkāpātopi paṅkīyī disāḍḍāhopapajjatha siddhattha he gaccha santakoyam mamāsanam

ส่วนที่หายไปดังกล่าวมีเนื้อหาว่าด้วยพญามารขัดขวางการตรัสรู้ของพระพุทเจ้า ซึ่งเป็นไปอย่างยืดยาวและวิจิตรพิสดาร แปลกกว่าวรรณคดีบาลีเรื่องอื่น ๆ²⁷ เหตุผลที่เนื้อหาดังกล่าวไม่ปรากฏในต้นฉบับใบลานนั้นเป็นไปได้ 2 ทาง คือ (1) ผู้คัดลอกอาจเห็นว่าจุดประสงค์หลักของสมันตกุฎัณณาคือ การพรรณนาการเสด็จไปลังกาของพระพุทเจ้า ความงดงามภูเขาสมันตกุฎ และการที่พระพุทเจ้าประทับรอยพระบาทไว้บนภูเขาสมันตกุฎ ฉะนั้นแล้ว เนื้อหาที่พญามารขัดขวางการตรัสรู้ของพระพุทเจ้านั้นยืดยาวเกินไป เลยจึงใจตัดเนื้อหาส่วนนี้เพื่อให้กระชับลง เพราะไม่ส่งผลกระทบต่อเนื้อหาหลัก และ (2) ต้นฉบับใบลานสมันตกุฎัณณนาในประเทศไทยสืบสายการคัดลอกเช่นนี้มาตั้งแต่แรก เพราะการตัดเนื้อหาส่วนนี้ไม่เพียงปรากฏเฉพาะในต้นฉบับใบลานหมายเลข 2298/ก/1-2 เท่านั้น หากยังรวมถึงหมายเลข 2303/ก/1-2, 6086/ก/1-2 และ 10646 อีกด้วย จึงทำให้ทราบว่าต้นฉบับใบลานทั้ง 4 ฉบับนี้สืบสายการคัดลอกมาจากสาขาเดียวกัน แต่ในเมื่อผู้เขียนยังไม่สามารถเข้าถึงต้นฉบับหมายเลข 859/1-2 ได้ จึงยังไม่สามารถตัดสินได้ว่าทั้ง 4 ฉบับสืบสายการคัดลอกมาจากฉบับนี้หรือไม่

2) การละเนื้อหาที่ซ้ำกัน

ในช่วงที่กล่าวถึงการเสวยวิมุตติสุขแต่ละสัปดาห์ พระเวทเทเถระผู้ประพันธ์สมันตกุฎัณณนาปิดท้ายด้วยคาถาสรุบทความที่มีเนื้อหาซ้ำกัน ในบทที่ 412, 415, 418 ด้วยเหตุที่เนื้อหาซ้ำกัน ในต้นฉบับใบลานจึงใช้คำว่า “| pe |” ที่ย่อมาจาก “peyyāla” อันหมายถึงการละคำหรือเนื้อหาที่ซ้ำกัน โดยบอกตอนต้นและตอนจบไว้ เทียบได้กับการใช้ “ฯ” ในภาษาไทย ดังตัวอย่างในลานไขด้านหน้า (Recto) ที่จารได้ว่า “ajjāpa tasmim | pe | mahanti te tena divaṃ payanti” ตรงกับข้อความที่สมบูรณ์ในฉบับพิมพ์เพียง 2 คำแรกของบาทที่ 1 และบาทที่ 4 เท่านั้น ทั้งต้นฉบับใบลานก็เปลี่ยนคำว่า “ajjāpi” เป็น “ajjāpa”

²⁷ ดูเพิ่มเติมใน พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, “วรรณกรรมบาลีเรื่องสมันตกุฎัณณนา: การศึกษาวรรณศิลป์และสังคม,” 65-67.

และ “mahenti” เป็น “mahanti” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ 5 การละเนื้อหาในต้นฉบับใบลาน

ฉบับพิมพ์	ต้นฉบับใบลาน
ajjāpi tasmim̐ dharaṇippadese katassa thūpassa tadeva nāmaṃ ahosi devā ca naroragā ca mahenti te tena divaṃ payanti ²⁸	ajjāpa tasmim̐ pe mahanti te tena divaṃ payanti
คำแปล: แม้ในวันนี้ พระสฤปที่ได้รับการสร้าง ไว้บนแผ่นดินนั้นก็ยังมีชื่อเรียกเช่นนั้นนั้นแล ทวยเทพ ปวงประชา และเหล่าพญานาค ย่อมบูชา และขึ้นสวรรค์ ด้วยเหตุนี้	คำแปล: แม้ในวันนี้ (พระสฤปที่ได้รับการ สร้างไว้บนแผ่นดิน) นั้น (ก็ยังมีชื่อเรียกเช่น นั้นนั้นแล ทวยเทพ ปวงประชา และเหล่า พญานาค) ย่อมบูชา และขึ้นสวรรค์ ด้วย เหตุนี้

4.4 ต้นฉบับใบลานและฉบับพิมพ์สืบสายการคัดลอกต่างสาขากัน

“สาขา” หรือ “สาย” (Recension) หมายถึง ตัวบทที่มีข้อความแตกต่างกันเล็กน้อยในสำนวนเดียวกัน อันเกิดจากการคัดลอกต้นฉบับสืบ ๆ กันมา²⁹ โดยความต่างเล็กน้อยนี้ไม่ได้ทำให้ความหมายโดยรวมแตกต่างกันมาก หรือบางทีแต่ละฉบับใช้คำต่างกันก็จริง แต่ก็ยังมีความหมายเหมือนกัน ทั้งนี้ ความต่างของสาขานี้เองที่ทำให้เกิดการจัดกลุ่ม และสืบสายได้ว่าต้นฉบับใดคัดลอกมาจากต้นฉบับใด³⁰

จากการใช้ต้นฉบับใบลานทบทวนกับฉบับพิมพ์ ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ต้นฉบับใบลานสืบสายการคัดลอกต่างสาขาจากฉบับพิมพ์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

²⁸ Samantakūṭavaṇṇanā of Vedeḥa Thera, 30.

²⁹ เจริญใน วิทิตกุล, “มหายุทธการวงส์: ราชอิทธิราชฉบับภาษาบาลี”, 9.

³⁰ ที่เดียวกัน

ตัวอย่างที่ 1 คำว่า “hemakāhalasaṃkāsaṇāsikaṃ” และ “hemakāhalasaṃkāsaṃ nāsikaṃ”

บทที่ 45 มีเนื้อหาว่าด้วยการชมพระสิริโฉมของพระนางยโสธรา

ตารางที่ 6 ตัวอย่างการสืบสายการคัดลอกต่างสาขากัน

ฉบับพิมพ์	ต้นฉบับใบลาน
siṅgāramandiradvāre dhajopamabhamudvayaṃ hemakāhalasaṃkāsa- nāsikaṃ rūpalakkhiyā ³¹	siṅgāramandiradvāre dhajopamabhamūdvayaṃ hemakāhalasaṃkāsaṃ nāsikaṃ rūpalakkhiyā
คำแปล: (ซึ่งพระนางยโสธรา) ผู้มีพระชนง ทั้งสองข้างโค้งงอนดั่งธงทิวที่อยู่เหนือประตู พระมนเทียรทอง ผู้มีพระนาสิกคล้ายกับ แตรงอนทอง เพราะความมั่งคั่งแห่งพระ สิริโฉม	คำแปล: (ซึ่งพระนางยโสธรา) ผู้มีพระชนง ทั้งสองข้างโค้งงอนดั่งธงทิวที่อยู่เหนือประตู พระมนเทียรทอง ผู้มีพระนาสิกคล้ายกับ แตรงอนทอง เพราะความมั่งคั่งแห่งพระ สิริโฉม

ในบทข้างต้นนั้น จะเห็นว่าฉบับพิมพ์ใช้คำเดียวว่า “hemakāhalasaṃkāsaṇāsikaṃ” ซึ่งแปลได้ว่า “ผู้มีพระนาสิกคล้ายกับแตรงอนทอง” แต่ต้นฉบับใบลานแยกออกเป็น 2 คำ คือ คำว่า “hemakāhalasaṃkāsaṃ” แปลว่า “อันคล้ายกับแตรงอนทอง” และ “nāsikaṃ” แปลว่า “ผู้มีพระนาสิก” ซึ่งแม้จะต่างจากฉบับพิมพ์ แต่โดยความหมายแล้วแปลเหมือนกันทุกประการ ทั้งการแยกเป็น 2 คำนี้ไม่ผิดคณะของฉันทปรีชาวัตร ความต่างในแบบเดียวกับตัวอย่างที่ 1 นี้พบเป็นจำนวนมากระหว่างต้นฉบับใบลานและฉบับพิมพ์ แสดงให้เห็นถึงการสืบสายการคัดลอกต่างสาขากจากฉบับพิมพ์

³¹ *Samantakūṭavaṇṇanā of Vedeha Thera*, 4.

ตัวอย่างที่ 2 ข้อความปิดท้ายเรื่อง

หลังบทที่ 802 ซึ่งเป็นนิคมกถาคือคำลงท้ายหรือปัจฉิมพจน์ (Colophon) ก่อนจบเรื่อง ฉบับพิมพ์ปิดท้ายเรื่องด้วยประโยคว่า “siddhir attu”³² แปลว่า “ขอความสำเร็จจงมี” หากแต่ต้นฉบับใบลาน หน้าลานสุดท้ายของผู้ที่ 2 ปิดท้ายด้วยคำว่า “rasatu sabhamasatu”³³ ซึ่งตอนแรกไม่สามารถแปลและหาความหมายได้ หากแต่ฉบับพิมพ์ได้ให้เชิงอรรถระบุคำต่างว่าฉบับตัวเขียนในบริติชมิวเซียมปิดท้ายด้วยประโยคว่า “siddhir astu subham astu”³⁴ ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤตแปลได้ว่า “ขอความสำเร็จจงมี, ขอความดีงามจงมี” ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่าแท้จริงแล้วคำว่า “r asatu sabham asatu” ในต้นฉบับใบลานนั้นไม่สมบูรณ์ และมีความเป็นไปได้ว่าจะกร่อนมาจากประโยคภาษาสันสกฤตดังกล่าว ทั้งนี้แม้ไม่สามารถสรุปได้ว่าต้นฉบับใบลานทั้ง 4 ฉบับที่จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร สืบสายการคัดลอกมาจากสาขาเดียวกับฉบับในบริติชมิวเซียมก็ตาม แต่สามารถบอกได้ว่าสืบสายการคัดลอกต่างสาขาจากฉบับพิมพ์อย่างแน่นอน

5. บทสรุป

ต้นฉบับใบลานเรื่องสมันตกุฎาวณณาหมายเลข 2298/ก/1-2 เป็นฉบับรดน้ำแดง รัชกาลที่ 2 จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร มีความสำคัญในฐานะที่เป็นใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงให้จารและสร้างต้นฉบับขึ้นมา

³² Ibid., 75.

³³ อีก 2 ฉบับ คือ หมายเลข 2303/ก/1-2 และ 10646 ใช้เหมือนกัน ต่างแค่ฉบับ 6089/ก/1-2 ใช้ว่า “rasatu subhamasatu”

³⁴ *Samantakūṭavaṇṇanā of Vedeḥa Thera*, 75.

ต้นฉบับใบลานหมายเลข 2298/ก/1-2 นี้มีเอกลักษณ์ตรงที่ความงดงามของ ลวดลายรดน้ำบนพื้นรักแดง มีลายก้านขดออกเถา รูปเทพนมครึ่งตัว รูปเทพรา ครึ่งตัว และมีครุฑยุดนาคอยู่ภายในรูปพุ่มข้าวบิณฑ์ อันเป็นรูปสัญลักษณ์ประจำ รัชกาลที่ 2 ภายในต้นฉบับมีการแก้ไขข้อความในรูปแบบที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็น การใช้หมึกเขียนทับตัวอักษรหรือเขียนเพิ่ม แทรกตัวอักษรหรือข้อความเข้ามา ไปจนถึงการลบอักษรหรือสระบางตัวด้วยสีฝุ่น สัมพันธ์กับการที่มีตัวเกเขียนระบุ ไว้บนใบรองปกว่า “ทานแล้ว” ซึ่งหมายความว่า มีผู้ที่มีความรู้ภาษาบาลีมาตรวจ ทานแก้ไขต้นฉบับนี้หลังจากที่สร้างต้นฉบับเสร็จแล้ว แสดงให้เห็นถึงมิติการนำ ต้นฉบับมาใช้งานจริง แต่ยังไม่สามารถระบุได้ว่านำมาใช้ประกอบการเรียนการ สอนหรือไม่ อย่างไร

ส่วนการทบทวนกับฉบับพิมพ์ของสมาคมบาลีปกรณ์นั้นมีข้อสังเกตที่ว่า ต้นฉบับใบลานมีการจารรูปคำภาษาบาลีต่างจากฉบับพิมพ์ ซึ่งพบเป็นปกติใน ต้นฉบับใบลานภาษาบาลีในประเทศไทย ทั้งนี้ ต้นฉบับใบลานช่วยสนับสนุนคำ ที่ควรถูกต้องให้แก่ฉบับพิมพ์ได้ในกรณีที่ฉบับพิมพ์มีปัญหาเกี่ยวกับตัวบทที่อาจ เกิดจากกระบวนการพิมพ์หรือการใช้ต้นฉบับที่นำมาตรวจชำระต่างกัน และใน ขณะเดียวกัน ฉบับพิมพ์มีเนื้อความที่สมบูรณ์กว่าต้นฉบับใบลาน อันนำไปสู่ข้อ สังเกตที่ว่าต้นฉบับใบลานและฉบับพิมพ์น่าจะสืบสายการคัดลอกต่างสาขากัน

ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า แม้ในปัจจุบันคัมภีร์พุทธศาสนาหลายเรื่องจะได้ รับการพิมพ์เผยแพร่เป็นที่เรียบร้อยแล้ว แต่การศึกษาต้นฉบับใบลานก็ยังเป็น สิ่งที่สำคัญและไม่ควรถูกละเลย เนื่องจากทั้งสองฉบับอาจเติมเต็มข้อมูลบาง ประการให้แก่กันและกันได้ ดังจะเห็นได้ว่าหากฉบับพิมพ์ดูเหมือนจะมีปัญหา เกี่ยวกับตัวบทที่อาจเกิดจากกระบวนการพิมพ์ การสืบสาวกลับมาหาต้นฉบับ ใบลานอาจช่วยคลี่คลายปัญหานั้นให้กระจ่างชัดได้ ต้นฉบับใบลานจึงมีความ สำคัญยิ่ง ทั้งยังมีคุณค่าในด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เป็นภูมิปัญญาของ คนโบราณที่ส่งต่อมาให้แก่คนในสมัยปัจจุบันได้ศึกษาต่อยอดให้กว้างขวางออกไป

อนึ่ง บทความนี้เป็นเพียงการศึกษาต้นฉบับใบลานหมายเลข 2298/ก/1-2 เพียงฉบับเดียว ยังมีอีก 4 ฉบับ คือ 1 ฉบับ ที่จัดเก็บรักษาที่หอพระมณเฑียรธรรม ภายในพระบรมมหาราชวัง และอีก 3 ฉบับที่จัดเก็บและให้บริการที่กลุ่มหนังสือ ตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ซึ่งยังมีประเด็นให้ ศึกษาได้อีกว่า ลักษณะเฉพาะของแต่ละฉบับเป็นอย่างไร สืบสายการคัดลอกมา จากสาขาเดียวกันหรือไม่ ถ้าหากมีโอกาส ผู้เขียนจักศึกษาต้นฉบับเหล่านี้ในแง่มุมต่าง ๆ แล้วนำเสนอในโอกาสต่อไป

6. กิตติกรรมประกาศ

บทความวิชาการนี้พัฒนามาจากบทความที่เสนอในรายวิชา 2221716 สัมมนา คัมภีร์ต้นฉบับวรรณคดีพุทธศาสนา ภาษาบาลีและสันสกฤต ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2564 ของสาขาวิชาภาษาเอเชียใต้ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทั้งนี้ ขอขอบคุณคุณยุวเรศ วุทธิธโรพล นักภาษาโบราณชำนาญการ พิเศษ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ สำหรับข้อมูลเรื่องการจัดเก็บต้นฉบับใบลาน และอาจารย์ ดร. เจียรระโน วิทิตกุล สำหรับข้อเสนอแนะหลายประการอันมีประโยชน์ต่อการพัฒนามาเป็นบทความนี้

บรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. คัมภีร์

ศานติ ภัคดีคำ. ตำราไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2560.

2. หนังสือ

กรรมการหอพระสมุดฯ. บัญชีคัมภีร์ภาษาบาลี แล คัมภีร์สันสกฤต อันมีฉบับในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร. ให้พิมพ์ในงานเฉลิมพระชันษาชายิต สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระมหาสมณะ. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2464.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และวิรัตน์ อนันทาทรวางกูร. คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2546.

จตุพร ศิริสัมพันธ์, พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ, เอมอร เขาวนีสวน, สมภพ มีสบาย และศิวพร ฮาชันนารี. ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2548.

วิสุทธ์ บุชยกุล. แบบเรียนภาษาสันสกฤต. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.

สุรสิทธิ์ ไทรัตน์. คัมภีร์ใบลานในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.

3. บทความ

พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์. “ชาลีกันหาอภิเสกกันท์ ฉบับภาษาบาลีของวัด
บวรนิเวศวิหาร: การศึกษาต้นฉบับ การปริวรรต และการแปล.” *วารสาร
พุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, ปีที่ 28, ฉบับที่ 1, (มกราคม -
เมษายน 2564): 57-108.

ศานติ ภัคดีคำ. “อักษรขอม จากอักษรเขมรโบราณสู่อักษรลุ่มน้ำเจ้าพระยา
ที่ส่งอิทธิพลให้กัมพูชา.” *สรรพศาสตร์ สรรพศิลป์ ถิ่นลพบุรี*. ลพบุรี: คณะ
วิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรีและภาคี, 2559: 394-405.
สุปราณี พณิชยพงศ์. “การตรวจชำระและศึกษาพุทธานุสสติในคัมภีร์จตุรา
รักษอรรถกถาบาลี.” *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 5, ฉบับที่ 2, (กรกฎาคม -
ธันวาคม 2562): 39 - 99.

4. วิทยานิพนธ์

เจียรไน วิทิตกุล. “มหาพุทธการวงศ์: ราชอิราชนับภาษาบาลี.” วิทยานิพนธ์
ปริญญาคุษภักดิ์บัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2563.

พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์. “วรรณกรรมบาลีเรื่องสมันตภูมิดรรชนี:
การศึกษาวรรณศิลป์และสังคม.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2563.

วัลลีย์ ภิงคารวัฒน์. “ชินาลังการ: การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์.”
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

วาสน์ มุขยานวงศ์. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ชินจรีต.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

• ภาษาต่างประเทศ

1. คัมภีร์ภาษาบาลี

สมันตภูฏาณนา. หนังสือใบลาน 2 ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับ
รตนน้ำแดง รัชกาลที่ 2. เลขที่ 2298/ก/1-2. กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก
สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ป.

Samantakūṭavaṇṇanā of Vedeha Thera. Edited by C. E. Godakumbura.
London: Pāli Text Society, 1958.

2. หนังสือภาษาอังกฤษ

In Praise of Mount Samanta (Samantakūṭavaṇṇanā) by Vedeha Thera.
Translated by Ann Appleby Hazlewood. London: Pāli Text Society,
1986.

3. วิทยานิพนธ์

SIRISAWAD, Natchapol. “The Mahāprātihāryasūtra in the Gilgit Manuscripts:
A Critical Edition, Translation and Textual Analysis.” PhD diss.,
Ludwig Maximilian University of Munich, 2019.